

Η ΚΡΗΤΗ ΕΝ ΑΝΕΚΔΟΤΩΙ ΕΠΙΚΩΙ ΠΟΙΗΜΑΤΙ
ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΑΛΩΣΕΩΣ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ *

(ΕΚ ΚΩΔΗΚΟΣ ΤΗΣ ΣΙΝΑΪΤΙΚΗΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ)

Εύρισκόμενος κατά τὰ τέλη τοῦ 1957 καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1958 ἐν τῇ ἐπὶ τοῦ θεοβαδίστου Ὁρους Σινᾶ ὁμωνύμῳ ἑλληνικῇ Μονῇ, τῇ ἄλλως γνωστῇ ὡς Μονῇ τῆς ἁγίας Αἰκατερίνης, ἀνεκάλυψα χειρόγραφον χαρτῶν κώδικα¹ ἐκ φύλλων 84, ἠριθμημένον κατὰ 16σέλιδα (ὡς ἀκριβῶς ἀριθμοῦνται σήμερον ἐν τοῖς ἐντύποις τὰ τυπογραφικὰ φύλλα²).

*) Περὶ τῆς ἀλώσεως τῆς Κύπρου βλέπε: 1) P. Paruta, Storia della guerra di Cipro, Siena 1827. (Περὶ τοῦ Paruta ὁμιλεῖ ὁ Daru, περὶ οὗ εὐθὺς κατωτέρω ὁ λόγος, σ. 211, ὑποσημ. 1). 2) Le Compté Daru, Historia de la République de Venise, τόμ. V, Bruxelles 1840, σ. 216 κ. ἐξ. 3) Joseph von Hammer, Geschichte des Osmanischen Reiches, τόμ. II, Pesth 1840, σ. 400 κ. ἐξ. 4) Κ. Σάθα, Τουρκοκρατουμένη Ἑλλάς..., Ἀθήνησι 1869, σ. 131 κ. ἐξ. 5) C. Cobham, Excerpta Cypria, 1908, σ. 80 κ. ἐξ., ἔνθα αἱ ἐκθέσεις παλαιότερων ἱστορικῶν καὶ περιηγητῶν. 6) H. Luke, Cyprus under the Turks, 1921. 7) Sir G. Hill, A History of Cyprus, Cambridge 1949-1952, τόμ. 3, σ. 950 κ. ἐξ. 8) Κ. Ἀμάντου: α) Τρεῖς ἀγνωστοὶ κώδικες τοῦ Χρονογράφου ἐν περιόδ. «Ἑλληνικά» Ἀθηνῶν. τόμ. 1, 1928, σ. 51 κ. ἐξ. β) Σχέσεις Ἑλλήνων καὶ Τούρκων..., τόμ. 1, Ἀθῆναι 1955, σ. 173 κ. ἐξ. καὶ γ) Σύντομος Ἱστορία τῆς Κύπρου, Ἀθῆναι 1956, σ. 99 κ. ἐξ. καὶ 9) Ἐμμ. Πρωτοψάλτου, Κύπρον αἰχμαλωσία ἐν περιόδ. «Ἑλληνικὴ Κύπρος» 1953, σ. 121. Ἐπίσης ἰδὲ καὶ Dapper, Description exacte des Iles de l'Archipel, Amsterdam M. DCCIII, τόμ. Α'.

Χάριτας ὀφείλω εἰς τοὺς κ. κ. Μανούσον Μανούσικαν, Καθηγητὴν τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, καὶ Νικ. Σταυρινίδην, μεταφράστην τοῦ ἐνταῦθα Τουρκικοῦ Ἀρχείου, δι' ὅσας μοι παρέσχον πληροφορίας κατὰ τὴν συγκρότησιν τῆς μετὰ χεῖρας ἀνακοινώσεως.

¹) Ὁ κώδιξ εἶχεν ἐκπέσει ἀπὸ τοῦ ὄλου ὄγκου τῶν βιβλίων τῆς Μονῆς καὶ ἔκειτο ἐν ῥυπαρᾷ τινι ἀποθήκῃ τῶν παλαιῶν κτηρίων, διὸ καὶ οὐδαμοῦ τῶν καταλόγων τῶν βιβλίων (χειρογράφων τε καὶ ἐντύπων) τῆς Σιναΐτικῆς Βιβλιοθήκης ἀναγράφεται. Τοῦτον ἀνεύρον ἐντὸς νέφους κόνεως, μετὰ δὲ τὴν ὑπ' ἐμοῦ ἀντιγραφὴν ἔβηκα ἐν τῇ μεγάλῃ Βιβλιοθήκῃ, ἐν ἣ θὰ πρέπη νὰ εὕρισκῃται σήμερον.

²) Οὕτως ἐν τῷ κάτω περιθωρίῳ δεξιᾷ τῆς σελ. 14 ἔχει σημειωθῆ «α» καὶ ἐν τῷ ἄνω περιθωρίῳ ἀριστερᾷ τῆς σελ. 15 «β», ἐν συνεχείᾳ δὲ ἀνὰ 16 σελίδας ὁμοιότροπως «β» καὶ «γ», «γ» καὶ «δ» ἄχρι τοῦ «ι». Μετὰ ταῦτα ἔπακολουθοῦσι φύλλα 4. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καὶ ἐκ τοῦ ὅτι ἡ ἀρχὴ εἶναι ἀπτόμος

Ἐχων διαστάσεις 0,205 × 0,150 μ., εἶναι ἀκέφαλος καὶ ἑλλειπῆς³, ἡ δὲ στάχσις αὐτοῦ εἶναι τελείως κατεστραμμένη. Ἐκτὸς μικρᾶς καὶ ἀσχέτου πρὸς τὸ ὄλον περιεχόμενον αὐτοῦ ἐνθυμήσεως διὰ μεταγενεστέρως ἀγραμμάτου χειρὸς εἰς κενὸν τοῦ φύλλ. 57α⁴, ὁ κώδηξ περιέχει εἰς στίχους δεκαπεντασυλλάβους 3295 (πλὴν τῶν ἀπολεσθέντων, οὓς ὑπολογίζω εἰς 40 περίπου) ποίημα, ἐνθα ὁ λόγος περὶ τῆς ἀλώσεως τῆς Κύπρου ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν Τούρκων (1570 – 1571). Ὁ κώδηξ ἐπομένως περιέχει ἓνα ἐκ τῶν Θ ρ ἦ ν ω ν⁵ διὰ τὴν ἄλωσιν τῆς μαρτυρικῆς Μεγαλονήσου. Ἀπὸ τὴν ἐν τέλει εἰδησιν «*ἐδῶ ἔλαβε τέλος, ἡ ἱστορία ὅπου διηγεῖται*» συναγομεν, ὅτι ὁ κώδηξ εἶναι ἀντίγραφον ἐξ ἄλλου κώδηκος, συγγραφέντος τὸ πιθανώτερον ὀλίγον μετὰ τὸν χρόνον τοῦ θλιβεροῦ συμβάντος. Καίτοι τὸ θέμα τῆς ἀκριβοῦς χρονολογήσεως δὲν εἶναι τοῦ παρόντος, ἐν τούτοις ἀναγκαῖον θεωρῶ ν' ἀναφέρω, ὅτι ὁ τε τρόπος τῆς γραφῆς καὶ ἄλλαι ἐνδείξεις ἄγουσί με εἰς τὸ νὰ θέσω ὡς χρόνον ἀντιγραφῆς τοῦ Θ ρ ἦ ν ω ν ἐν τῷ ὑπ' ἐξέτασιν κώδηκι τὰς ἀρχὰς τοῦ 15^{ου} αἰῶνος.

Ὁ σκοπὸς τῆς συνθέσεως τοῦ ποιήματος—ὡς καὶ πάντων τῶν θρηνητικῶν—εἶναι κατ' ἐξοχὴν παραμυθητικὸς, διδασκτικὸς καὶ ἐποικοδομητικὸς, χωρὶς παντάπασιν ν' ἀποκλείηται καὶ ὁ ἱστορικὸς. Διὰ τῆς ἱστορίας ὁ ποιητὴς θέλει κυρίως νὰ διδάξῃ, δι' ὃ καὶ πάντα τὰ ἱστορικὰ

συναγομεν, ὅτι ἐξέπεσε τὸ πρῶτον φύλλον. Ὡσαύτως ἐξέπεσε καὶ τὸ πρῶτον φύλλον μετὰ τὸ 1^{ον} ἰστέλιδον (μετὰ τὸ φύλλ. 79).

³) Βλ. ἀνωτέρω ὑποσημειώσιν.

⁴) Ἡ ἐνθύμησις ἔχει οὕτω: «1713 | ἀγουστοῦ 15 ν θιμισί· ὀπου ἐκοψε | ο τουρ κός· τον βλαμπή· καὶ τους υγιούς στον· καὶ τον | γαπρο του».—«1715 | νουλιου 21 | ἐπηρε ο τουρκός· τὸ αναπλι | καὶ ἐκοψε τοὺς ἀθροποὺς ὀλος ὀπου νχε το αναπλιον | ὀλος· ὀπου να εχι αναθεμα· ἐόνιον. ἀμυν | † ἀγιος· ο θεός· ἀγιός νσχιρός· ἀγιός· ἀθανατος. ἐλεῖσον | νμάς». Μετὰ ταῦτα ἀκολουθοῦσι διαγεγραμμένα διὰ τῆς αὐτῆς ἀγραμμάτου χειρὸς λέξεις τινὲς τῆς ἰδίας, ἐν τέλει δὲ τῆς σελ. ἀναγινώσκομεν προφανῶς τὸ ὄνομα τοῦ γράψαντος: «*Ἡσυχ(ιος)*».

⁵) Τὸν ὄρον λαμβάνομεν ἀπὸ τοῦ Σίμου Μενάρδου, ὅστις ἐδημοσίευσεν ἐν τῷ Δ. Ι. Ε. Ε., τόμ. 6 (1906), σελ. 405 - 432 παρόμοιον ποίημα, ὅπερ ἐπέγραψε «Θρήνον τῆς Κύπρου» κατὰ τε τοὺς θρήνους τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τὸν στίχ. 583 τοῦ ἰδίου τοῦ ἔργου. Περὶ τοῦ Θρήνου τούτου ἰδὲ καὶ Γ. Κ. Σπυριδάκη, Παρατηρήσεις ἐπὶ δύο ἱστορικῶν ἀσμάτων τῆς Κύπρου ἐν «Ἀνατυπῶσει ἐκ τῆς Ἐπιστημονικῆς Ἐπιτηρίδος τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν τοῦ ἔτους 1955 - 56» («Ἀφιέρωμα εἰς Γεώργιον Χατζιδάκιν»), Ἀθῆναι 1956, σελ. 431 κ. ἐξ. Ὁ αὐτὸς Σπυριδάκης, ἐνθ' ἀνωτ. καὶ ἐν σελ. 425 - 427 ἀναδημοσιεύει ἕτερον περὶ Κύπρου Θρήνον ἀπὸ τοῦ Β' τόμου τοῦ ἔργου τοῦ Ἀθανασίου Α. Σακελλαρίου, «Τὰ Κυπριακά, ἤτοι γεωγραφία, ἱστορία καὶ γλῶσσα τῆς νήσου Κύπρου ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι σήμερον», ἐκδοθέντος ἐν Ἀθῆναις τῷ 1891.

γεγονότα, τὰ μέχρι πολλάκις λεπτομερειῶν ἐξικνούμενα, ἐξετάζει κατὰ τὸ μᾶλλον ὑπὸ τὸ πρῖσμα τοῦ θρησκευτικοῦ πραγματισμοῦ. Ταῦτα νομίζω, ὅτι ἀπολύτως δικαιολογοῦσι τὴν ὑπαρξιν τοῦ κώδικος τούτου ἐν μοναστηρίῳ καὶ δὴ καὶ ἐξ ἀντιγραφῆς.

Ἐν τῷ Θρήνῳ τοῦ κώδικος ἡ νῆσος Κρήτη, κατεχομένη ὡσαύτως ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ ἰγ' αἰῶνος ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν⁶ καὶ κειμένη ἐγγὺς τῆς ὑπὸ δεινὴν δοκιμασίαν Μεγαλονήσου, πολλάκις ἀναφέρεται ὅτε μὲν ὡς προσωρινὸς ναύσταθμος τοῦ Ἐνετικοῦ καὶ τοῦ Συμμαχικοῦ διὰ τῆς *Sacra Lega*⁷ Στόλου τῶν χριστιανῶν, ὅτε δὲ ὡς ὀρμητήριον ἐκκινήσεων κατὰ τῶν πολιορκουμένων τὰς Κυπριακὰς πόλεις καὶ διαπλεόντων τὴν Μεσόγειον Ὀθωμανῶν, ἄλλοτε ὡς τόπος διασκέψεως τῶν χριστιανῶν ναυάρχων καὶ στρατηγῶν καὶ γενικώτερον οὐκ ὀλίγας φορὰς πολυτρόπως περιπλέκεται μεταξὺ τῶν στίχων τοῦ μακροσκελεστάτου τούτου ποιήματος.

Ἀναλυτικώτερον ἡ Κρήτη ἀναφέρεται ἐν τῷ Θρήνῳ ὡς ἀκολούθως:

I. Ἐν πρώτοις ἀπὸ τοῦ στίχ. 376 - 391 ὁ ποιητὴς διηγεῖται πὺς ὀ ὑπὸ τῆς Μεγάλης Αὔθεντίας τῆς Ἐνετίας παρεξηγηθεὶς τέως πρέσβυς αὐτῆς παρὰ τῇ Ὑψηλῇ Πύλῃ Μαρίνος δὲ Καβάλλης⁸, ὡς ἐν ἀγνοίᾳ τῆς κυβερνήσεως αὐτοῦ ἀναγκασθεὶς παρὰ τὴν θέλησίν του νὰ ὑπογράψῃ μετὰ τοῦ σουλτάνου Σελῆμ τοῦ Β' (1566 - 1574) συμφωνίαν ἐπιζημίαν καὶ ὑποτιμητικὴν, ἀποκατεστάθη πάλιν καὶ ἀπεστάλη ἐν συνεχείᾳ ὡς κυβερνήτης εἰς Κρήτην:

*«Εἰς τόσον ὡσὰν ἔμαθαν κάθε βεβαιωσύνην,
τὸν ἐλευθερώσαν<ε> μὲ τὴν δικαιοσύνην.*

*Ἐδωκάν του ἐλευθεριὰν καὶ εἰς τιμὴν μεγάλην
385 στήν Κρήτην τὸν ἐστείλασι νὰ κυβερνήῃ πάλιν.
Διὰ καλὸν κυβερνητήν, ποὺ ξεύρει νὰ διατάσῃ*

⁶) Ἡ Κρήτη περιήλθεν ὀριστικῶς εἰς τοὺς Ἐνετοὺς ἀπὸ τῶν Γενουατῶν τῷ 1210 ἢ τῷ 1211. (βλ. Στ. Ξανθοῦ δίδου, Ἡ Ἐνετοκρατία ἐν Κρήτῃ..., Ἀθῆναι 1939, σ. 7).

⁷) Συμμαχία κατὰ τῶν Τούρκων, τὴν ὁποίαν κατώρθωσε νὰ συνάψῃ ἡ Ἐνετία μετὰ τοῦ πάπα Πίου τοῦ Ε' (1566 - 1572) καὶ τοῦ βασιλέως τῆς Ἰσπανίας Φίλιππου τοῦ Β' κατὰ τὸ διάστημα τῆς πολιορκίας τῆς Ἀμμοχώστου. (βλ. Κ. Ἀμάντου, Σχέσεις Ἑλλήνων καὶ Τούρκων, τόμ. 1, σ. 180).

⁸) Ὁ Μαρίνος δὲ Καβάλλης ἐχημάτισε Γενικὸς Προβλεπτής τῆς Ἐνετίας ἐν Κρήτῃ περὶ τὸ 1570, ἢ ὀλίγον μετὰ ταῦτα, διακριθεὶς ἐπὶ μισοκρητισμῷ καὶ στεγνῇ ὀμότητι. (βλ. Σ. Ξανθοῦ δίδου, ἔνθ' ἄνωτ., σ. 122 κ. ἐξ., 143 καὶ 149 κ. ἐξ. καὶ Μ.Ε.Ε., τόμ. ΙΓ', σ. 422).

καὶ τ(ὸν) λαὸν⁹ εἰρηρικὰ ἀγάπα καὶ μὲ τάξιν.
 Ἐκεῖ στήν Κρήτην ἔκαμε καμώματα περίσσια,
 ὡς καὶ πετσιὰ ἐβούλωνε καὶ τρέχαν γιὰ τονίσια¹⁰
 390 Καὶ τὸν λαὸν ὀροδόνιασε¹¹ κάτεργα¹² γ' ἀρματώση
 τόσην τιμὴν καὶ ἐξουσιὰν μεγάλην τοῦχαν δώσειν».

II. Ἐν τοῖς στίχ. 554–555 ὁ Τζὰν Δονάτος δὲ λὰ Πέγγες¹³, ὁμιλῶν ἐνώπιον τῆς Μ. Αὑθεντίας καὶ προσπαθῶν νὰ ἐξάρῃ τὴν ἀπληστίαν τῶν Τούρκων, παρουσιάζεται λέγων:

«Πότε τ(ῆν) Κύπρον μᾶς ζητᾶ, τ(ῆν) Κρήτην μᾶς γυρεύει
 εἶ τι κι' ἄν εἶναι, μοναχὸς θέλει νὰ τ' ἀφεντεύῃ».

III. Ἀπὸ τοῦ στίχ. 908–919 γίνεται λόγος περὶ τῆς μεταβάσεως τοῦ Ἠνωμένου Χριστιανικοῦ Στόλου ἀπὸ τῆς Κερκύρας εἰς Κρήτην καὶ τῆς ἐν αὐτῇ προπαρασκευῆς¹⁴:

«Ἐμίσεισεν ἐκ τοὺς Κορφοὺς, χαίροντας ἢ ἀρμάτα
 καὶ πρὸς τῆς Κρήτης τὸ νησι ἀρχίνησε τ(ῆν) στρατά.
 910 Τῆν ὥραν δὲ<ν> ἐβλέπανε νὰ σώσουν εἰς τὸν τόπον,
 πὸν τὴν ἐκαρτερούσανε πολὺ πλῆθος ἀν(θρώπων).
 Τόσον πολλὰ βιαστήκανε κι' ἐκεῖ στήν Κρήτ' ἐφτάσαν
 ἐκεῖ ὀπού'χαν λόγον κι¹⁵ ὀρδονιά νὰ πάρουν ὅτι πᾶσα¹⁶.
 Πολλὲς χαρὲς ἐκάμνανε καὶ τραγωδοῦσαν ὅλοι
 915 ἐφάνη τους κι ἐκέρδησαν τ(ὸν) κόσμον καὶ τ(ῆν) πόλιν.
 Χαρὲς ἐκάμνανε πολλὲς, πὸν καθενὸς ἀρέσαν

⁹) Λαός· ἡ λέξις ἐν τῷ ποιήματι σημαίνει κυρίως τὸν στρατόν. (βλ. H. Liddell καὶ R. Scott, Μέγα Λεξικὸν τῆς Ἑλλ. Γλώσσης ἔνθα ἡ λέξις).

¹⁰) Τὴν λ. τονίσια δέον ἀσφαλῶς νὰ διορθώσωμεν εἰς *τορνίσια*=τορνέσια, γρήματα. Ἡ φράσις ἐπομένως: «ὡς καὶ πετσιὰ ἐβούλωνε καὶ τρέχαν γιὰ τορνίσια» σημαίνει: ἀκόμη καὶ δέματα (τεμάχια δέματος) ἐσφράγιζε καὶ οὕτω ταῦτα ὡς νομίσματα, ὡς γρήματα, ἴσχυον (ἐτρέχαν=ἐκυκλοφόρουν).

¹¹) Ὀροδόνιασε· ἐκ τοῦ λατιν. ordinare = διευθετῶ, τακτοποιῶ. Ἐπίσης καὶ ὀρδονιά· ἐκ τοῦ λατιν. ordo=τάξις, ἐτοιμασία, διαταγή, παραγγελία. (βλ. Στ. Ξανθοῦδου, Ἐρωτόκριτος, Μεγ. ἔκδ., σ. 645).

¹²) Κάτεργον· εἶδος μεσαιωνικοῦ πλοίου, φέροντος καὶ ἰστία καὶ κώπας. (βλ. Λεξικὸν τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης, ἔκδ. «Πρωίας», Ἀθῆναι 1934, ἔνθα ἡ λέξις).

¹³) Περὶ τοῦ Τζὰν Δονάτου δὲ λὰ Πέγγες οὐδὲν συνήντησα ἐν ταῖς σχετικαῖς ὡς ἀνωτέρω ἱστορίαις. Περὶ τοῦ συνελθόντος ὁμοῦ ἐν Ἐνετία τότε συνεδρίου ἰδέ, ἐκτὸς ἄλλων, καὶ Le Compte Dagu, Histoire de la République de Venise, τόμ. V, Bruxelles 1840, σ. 215 κ. ἐξ.

¹⁴) βλ. σχετικῶς καὶ Dagu, ἔνθ' ἄνωτ., σ. 218.

¹⁵) Λόγον κι' διαγραφπτεόν καθ' ἡμᾶς λόγῳ τοῦ μέτρου.

¹⁶) Νὰ πάρουν ὅτι πᾶσα=νὰ προβῶσιν εἰς παντὸς εἶδους προμηθείας.

ἐφαίνετο τῶν ὀλονῶν τ(ὸν) ἀμηρᾶ κερδέσαν.
 Καιρὸν ἐκάμαν λιγαστόν, ὅσον νὰ ἤτοιμασθοῦσι,
 εἶπαν καὶ τί νὰ πράξουσι καὶ πῶς νὰ πορευθοῦσι».

IV. Εἶτα ἐν τοῖς στίχ. 920–949 ὁ ποιητὴς ὁμιλεῖ περὶ τῆς ἀποστολῆς ὑπὸ τοῦ θαναματοῦ ἥρωος καὶ γενναίου φρουράρχου τῆς Ἀμμοχώστου *Marcantonio Bragadino*¹⁷ πρὸς τὸν ἐν Κρήτῃ Συμμαχικὸν Στόλον τοῦ Μάρκου Τέντα Κουρῆ¹⁸, ἀποσκοπούσης νὰ προκαλέσῃ τὴν ἔγκαιρον τῶν συμμάχων ἐπέμβασιν πρὸς διάσωσιν τῆς κινδυνεύουσας Μεγαλονήσου¹⁹:

- 920 «Τότες τοῦ δίδει τὲς γραφές, ἔπειτα τοῦ δηγᾶται
 καὶ ὁ Μάρκος Τέντας φρόνιμα στέκεται καὶ ἀφηκρᾶτ(αι).
 Νὰ τοῦ εἰπῆς ἐκ στόματος κρυφὰ τοῦ γγενεράλη
 τὸ γράφω μέσα στὲς γραφές, ἀμὴ σοῦ λέγω πάλιν.
 Καὶ νὰ τοῦ εἰπῆς, ὅτι τὸ πῶς μοῦ δίδει ὁ λογισμὸς μου
- 925 ἢ Λενκουσιὰ θέλ' εἶσθαι νε καὶ μὲ ὁ χαλασμὸς μου.
 "Ὅτι φοβοῦμαι περισσά, μὴ νὰ μᾶς τὴν ἐπάρη'
 ἀμὴ δέομαι τὸν Θ(εὸ)ν μὴν ἔχη τέτοιαν χάριν.
 Πές του πῶς εἶναι ἀχαμνῆ²⁰ εἰς ἐπίσους τόπους
 καὶ τὴν ἐπαίρει γλήγορα καὶ κρῖμα στοὺς ἀν(θρώπ)ους.
- 930 Γιὰ δαῦτο πές του νὰ βιαστοῦν καὶ γλήγορα νὰ ῥηθοῦσι,
 ὅτι μὲ τρώγει στὴν καρδιά νὰ μὴν παραδοθοῦσιν.
 Ἀμὴ γιὰ μένα τίποτες, ἐλπίζω στὸν Χριστὸν μου,
 οὐδὲ στὸν νοῦν μου βάνω το, οὐδὲ στὸν λογισμὸν μου.
 Ἐγὼ ἔχω κάστρον δυνατὸν καὶ νέους ἀνδρειωμένους
- 935 καὶ καπετάνους φρόνιμους περισσά προκομμένους.

¹⁷) Ὁ *Marcantonio Bragadino* διετέλεσε φρουράρχος τῆς Ἀμμοχώστου καὶ ἀνεδείχθη γενναῖος προασπιστὴς αὐτῆς, προτάξας πολύμηνον (ἀπὸ τοῦ Σεπτεμβρίου 1570 - 1 Αὐγούστου 1571) κατὰ τῶν πολιορκούντων τὴν πόλιν Τούρκων ἀντίστασιν. Ἐτελεύτησεν ἐλδαρεῖς ζῶν καὶ ἐν μέσῳ φοικτῶν βασανιστηρίων, τὰ ὁποῖα καρτερικώτατα ὑπέμεινε. (βλ. τὸ παρὸν ἀνεκδοτὸν ποίημα, στίχ. 1890 κ. ἑξ. καὶ ἰδίᾳ 2206 - 2239, ὡς καὶ *Dapper, Description exacte des îles de l'Archipel, Amsterdam M. DCCIII, τόμ. Α', σ. 83 κ. ἑξ., Daru, ἔνθ' ἄνωτ., σ. 83 κ. ἑξ., J. von Hammer, Geschichte des Osmanischen Reiches, τόμ. II, Pesth 1840, σ. 414 κ. ἑξ., K. Ἀμάντιου, Σχέσεις..., ἐνθ' ἄνωτ., σ. 176 κ. ἑξ., Τοῦ αὐτοῦ, Σύνημος Ἱστορία τῆς Κύπρου, Ἀθήναι 1956, σ. 99 κ. ἑξ. καὶ *R. Grousset, L'Empire du Levant, 1949, σ. 359*).*

¹⁸) Πρόκειται προφανῶς περὶ τοῦ Μαρκαντωνίου Κουερίνι, περὶ οὗ ἰδὲ *Daru, ἔνθ' ἄνωτ., σ. 222* καὶ *K. Σάθα, ἔνθ' ἄνωτ., σ. 156*.

¹⁹) βλ. *Dapper, μν. ἔργ., σ. 84*.

²⁰) Ἀχαμνῆ=λιπώσαρκος, ἀδύνατος καὶ ἐνταῦθα ἀνίσχυρος. (βλ. Λεξικὸν «Πρωίας» ἐνθα ἡ λέξις).

- Ἄπ' ὄλους τὸν σινιὸρ Ἄστορ καλὸν κυβερναδὸρον²¹.
 Ἔτσι νὰ πῆς ἐκ στόματος, νὰ ζῆ ὁ πρεβεδὸρος²².
 Ὁ μισὲρ Μᾶρκος ὁ Κουρῆς ἀποχαιρέτησέ τους,
 διὰ νὰ μὴδὲν φοβοῦνται νε καὶ καλοκάρδισέ τους.
 940 Καὶ μὲ σπουδὴν ἐμίσεισε καὶ ἴλαμναν²³ νὰ πηγαίνουν
 στὴν Κρήτην ποὺ τ(ὸν) καρτεροῦν καὶ ποὺ τ(ὸν) ἀνημένουν.
 Ἐλαμναν καὶ ἀρμένιζαν ὅσον τὸ ἠμποροῦσαν,
 καθολικὰ σὰν τ(ὸν) θ(εὸν) αὐτοὺς ἐκαρτεροῦσαν.
 Ἀρμένιζαν καὶ ἔλαμναν ὅλοι μικροὶ μεγάλοι
 945 νὰ πᾶν στῆς Κρήτης τὸ νησί νὰ βροῦν τ(ὸν) γγενεράλη.
 Νὰ μάθουν καὶ τί κάμνουσι, στὴν Κύπρον πῶς περνοῦσι
 ἂν στέκουν σὲ καλὴν καρδιά, ὅλοι κι ἂν πολεμοῦσι.
 Καὶ μὲ ἡμέρες λιγοστὲς στὴν Κρήτην εἶχε σώσει
 νὰ πῆ τὸ τί τοῦ εἶπανε καὶ τ(ὲς) γραφὲς νὰ δώσῃ».

V. Ἐν συνεχείᾳ ἀπὸ τοῦ στίχ. 950–959 περιγράφεται ἡ ἐν Κρήτῃ ὑποδοχὴ τοῦ Μάρκου Τέντα Κουρῆ, αἰτε τῶν Κρητῶν ζωηρότατα ἐνδιαφερομένων, ὅπως πληροφορηθῶσι τὰ συμβαίνοντα ἐν τῇ ἀδελφῇ Μεγαλονήσῳ:

- 950 «Ἐκεὶ στῆς Κρήτης τὸ νησί ἦρε καὶ τ(ὴν) ἀρμάδα
 κι ἔδραμεν ὄλος ὁ λαὸς νὰ μάθουν τὰ μαντάτα.
 Τοῦ γγενεράλη τὲς γραφὲς δίδει καὶ μὲ τὰ χεῖλη
 τοῦ λέγει ὅσα ὁ Μπεργανδῆς εἶχε του παραγγεῖλει.
 Ὁ γγενεράλης τὲς γραφὲς ἀνοιξε καὶ διαβάζει
 955 τὰ κάτεργα καὶ τ(ὸν) λαὸν ἄρχισε νὰ ῥδυνιάζῃ.
 Ὡσὰν ἀνοιξε τ(ὲς) γραφὲς κι εἶδε <τά> τί τοῦ λέσιν
 ἔκαμνε χρεῖα βοήθειαν νὰ πάγῃ νὰ τοὺς δώσῃ.
 Τοὺς πρώτους καὶ τοὺς ἐκλεκτοὺς ὄλους τοὺς εἶχε κράζει
 νὰ εἰπῆ καθεὶς τ(ὸν) λόγον του εἰς τὰ ῥμελλε νὰ πράξῃ».

VI. Ἀπὸ τῶν στίχ. 1176–1203 πληροφοροῦμεθα τὰ τῆς γενομένης ἐν Κρήτῃ, τῇ εἰσηγήσει τοῦ Διδόου²⁴, μεγάλης συσχέψεως τῶν ἀρχηγῶν τοῦ Χριστιανικοῦ Στόλου μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Λευκωσίας:

²¹ Σινιὸρ Ἄστορ· πρόκειται περὶ τοῦ ἀρχιστρατήγου τῆς νήσου Astor Baglione (Ἐκτωρὸς Βαγλιόνε), περὶ οὗ ἰδὲ Darrege, μν. ἔργ., σ. 83 κ. ἐξ., Daru, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 219 κ. ἐξ., Hammer, μν. ἔργ., σ. 409, 414 κ. ἐξ. καὶ Σάθα, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 138 κ. ἐξ.

²² Πρεβεδὸρος· ἐκ τοῦ ἰταλ. Proveditor=Προβλεπτής. Περὶ τῶν ἐν Κρήτῃ Προβλεπτῶν ἰδὲ Σ. Ξανθοῦ διδοῦ, Ἡ Ἐνετοκρατία..., σ. 14 κ. ἐξ.

²³ Ἰλάμνω=κοπηλατιῶ. (Βλ. Α. «Πρωίας» ἐνθα ἡ λ.).

²⁴ Διδόος· πρόκειται περὶ τοῦ Duodo, ὅστις ἠγεῖτο μοίρας ἐνετικῶν πλοίων (Daru, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 232).

- «*Εἶπεν ὁ Διόδος· Γροίκησαι, ἀφέντη γγενεράλη,*
ἡμεῖς ἐσένα ἔχομ(εν) γιά πρῶτον καὶ κεφάλι.
Μοῦ φαίνεται καλὴ βουλή ὄλοι νὰ μαζωχοῦμε(ν)
νὰ δοῦμεν τὰ καπίτουλα²⁵ καὶ νὰ συμβουλευθοῦμε(ν).
- 1180 *Καὶ πρῶτον μ(έν) νὰ κράζωμ(εν) Ἄ ν τ ὠ ν η τ(ὸν) Κο λ ὠ ν-*
[ν α ν²⁶,
ποῦ τὸν κρατοῦν γιά ἄγιον, τοῦ Πάπα τ(ήν) κορῶνα.
Ναρθῆ κι ὁ Δόρι ας²⁷ ,
.
- Ναρθῆ κι ὁ μισέρ Μαρίνος, αὐτὸς ὁ Δὲ Καβάλλης*
κι εἰς ὀρδυνιὰν τὰ πράγματα σὰν πρέπει νὰ τὰ βάλῃς.
- 1190 *Ἔκαμνε χρεῖα ἢ γνώμη του τοῦ Διόδου νὰ περάσῃ,*
ὁ γγενεράλης ὄχι ἀλλέως, παρὰ νὰ τήν<ε> πιάσῃ.
Ἐμαζωχθῆκαν ὄλοι τους καὶ ἐσνομιλῆσαν,
νὰ πᾶν νὰ εὔρουν τὸν ἐχθρόν, ἔτσι ἀποφασίσαν.
Καὶ ἂν ἴσως καὶ τ(ήν) τούρκικην ἀρμάταν τ(ήν) εὔροῦσι
- 1195 *ἀλλέως νὰ μὴν κάμουσι, μόν' νὰ βιστριθοῦσι²⁸*
Ἔτσι ἔπανε τὴν γνώμην τους ὄλοι καὶ δὲν ἀλλάξαν
καὶ ἄκείνα τὰ καπίτουλα πάραυτα τὰ πογοράφαν.
Ἄφ' οὗ ἐσυμβουλευθῆκαν ἐκείνην τὴν ἡμέραν
τότ' ὁ Κολῶνας ἔβαλε στὴν πρῶμ<ν>ην τὴν παντέρ(αν).
- 1200 *Ὅπου τοῦ τὴν προβόδισεν ἐκ τοῦ θρονί τ' ὁ ῥήγας²⁹*
κι εἶχε τὸν Ἰ(ησοῦ)ν Χ(ριστὸ)ν ἀντάμα μὲ τὴν λήγα³⁰.

²⁵ Καπίτουλα· ἐκ τοῦ ἰταλ. capitulare ἢ capitolare=συνομολογῶ συνθή-
 κας, ἐξ οὗ καπίτουλα=διομολογήσεις, συνθήκαι, συμφωνία. (Περὶ καὶ ΑΙ.
 Somanera ἐν λέξει capitolare).

²⁶ Ὁ Ἀντώνιος Μάρκος δὸν Colonna ὑπῆρξε ναύαρχος τοῦ παπικοῦ στό-
 λου, διακριθεὶς καὶ ἐν τῇ ναυμαχίᾳ τῆς Ναυπάκτου (1571). Περὶ τούτου ἰδὲ
 Darre, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 81, Daru, μν. ἔργ., σ. 221 (ὑποσημ. 1) κ. ἐξ.,
 Hamme, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 421 κ. ἐξ., K. Ἀμάντου, Σχέσεις..., σ. 180,
 ὡς καὶ Μ.Ε.Ε., τόμ. ΙΔ', σ. 722.

²⁷ Ὁ Ἰωάννης Ἀνδρέας (ἐν τῷ στίχ. 1280 τοῦ παρόντος Ἀντόνι) Doria
 ἦτο ὁ ναύαρχος τοῦ ἰσπανικοῦ στόλου (Κ. Ἀμάντου, ἐνθ' ἄνωτ.), ἀναλα-
 βὼν εἰτα τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Ἡνωμένου Χριστιανικοῦ Στόλου (βλ. Darre,
 ἐνθ' ἄνωτ., σ. 81 καὶ Daru, μν. ἔργ., σ. 218 καὶ 221).

²⁸ Νὰ βιστριθοῦσι=νὰ συγκρουσθῶσι (βλ. Ἀμάντου, ἐνθ' ἄνωτ., σ.
 181), ἐξ οὗ καὶ βιστριὰ=σύγκρουσις.

²⁹ Ρήγας· ἐκ τοῦ λατιν. rex=βασιλεύς· ἐνταῦθα ὅμως πρόκειται περὶ τοῦ
 Δούκα τῆς Κρήτης. Περὶ αὐτοῦ ἰδὲ Σ. Ξανθοῦ διδου, Ἡ Ἐνετοκρατία...,
 σ. 11.

³⁰ Λήγα· ἐκ τοῦ ἰταλ. lega (γαλλ. ligue)=συμμαχία, συνασπισμός· ἐνταῦ-

*Καὶ ὁ Δόριος τὴν παντιέραν τοῦ ν' ἀνοίξ' ἔκαμνε χρεῖα,
ποῦχ' ἓνα χέρι δλόχρυσον καὶ βάστα τρία κλειδιά».*

VII. Ἐν τοῖς στίχ. 1204 – 1213 ἀναφέρεται ἡ ἐκκίνησης τοῦ Συμ-
μαχικοῦ Στόλου τῶν Χριστιανῶν ἀπὸ τῆς νήσου Κρήτης :

- «Πάραντες ἐδιαλάλησεν, ὅτι οἱ πλερωμένοι
1205 νὰ ᾽σέβουν εἰς τὰ κάτεργα ὅλοι ἀρματωμένοι.
Καὶ ὅπου νὰ μηδὲν βρεθῆ ἔτσι σὰν λέγει ἡ πέννα
θέλουν τὸν ἐκρεμάσουσιν ἀπάνω στὴν ἀντένα³¹.
Σὰν ἤκουσαν τὸν ὀρισμὸν σὰν βουρλισμένοι³² τρέχουν
κι ἐγέμισαν τὰ κάτεργα, ποῦ χωρεμὸν δὲν ἔχουν.
1210 Ἐπῆγαν ὅλοι θαυμαστοί, τοῦ κόσμου οἱ ἀνδρειωμ(έν)οι
μὲ τ' ἄρματά του ὁ κάθε εἷς καλὰ λουρικωμένοι³³.
Λὲν ἔχω νοῦν ᾽δὲ λογισμὸν εἰς τ(ὸν) λαὸν ἐκεῖνον
ποῦ ᾽σέβηκαν στὰ κάτεργα, μόνε κριτὴν σ' ἀφίνω».*

VIII. Ἐν τοῖς στίχ. 1260 – 1289 ὁ ποιητὴς λεπτομερῶς περιγράφει
τὴν λαμπρὰν καὶ κατὰ τάξιν ἐκκίνησην τοῦ Ἡνωμένου Στόλου Ἐνε-
τῶν καὶ Ἰσπανῶν ἐκ τῆς νήσου Κρήτης μὲ κατεύθυνσιν πρὸς τὴν δει-
νῶς ἀγωνιζομένην μαρτυρικὴν νῆσον Κύπρον :

- 1260 «Μιὰν Κυριακὴν τ' ἀπὸ ταχιά³⁴, ὅπου λειτουργηθῆκαν
τὲς σκάλες μέσα βάλανε κι ἀπὸ τ(ὴν) Κρήτη εὐγῆκαν.
Μ' ὄρεξιν καὶ καλὴν καρδιὰν νὰ πᾶν νὰ πολεμήσουν
καὶ τέτοιαν χώραν σὰν αὐτὴν ποσῶς νὰ μὴν ἀφήσουν.
Πρὶν νὰ μισέσουν ὅλοι τοὺς καὶ τὲς σκάλες νὰ μπάσουν
1265 νᾶσουν ἐκεῖ νὰ κοίταζες, ἐθαύμαζεν ὁ νοῦς σου.
Ἐπροσκυνοῦσαν τ(ὸν) Χ(ριστὸ)ν μετὰ τὴν Παναγίαν
κι εἰς τοὺς ἁγίους ὀλουνοὺς ἐκάμνανε πρεσβείαν.
Μ' εὐλάβειαν καὶ προσευχὴν μὲ δέησ' ἐκινῆσαν,
ταμποῦρλα³⁵, τρούμπες³⁶, πύφαρα³⁷, ὅλα τοὺς ἐλαλοῦσ(αν).*

θα προφανῶς πρόκειται περὶ τῆς σημαίας (τοῦ σήματος) τῆς Sacra Lega (βλ.
ὑποσημ. 7 παρούσης ἀνακοινώσεως).

³¹) Ἐντένα· κεραία πλοίου (Λ. «Πρωίας» ἔνθα ἡ λ.)·

³²) Βουρλισμένοι· ἐκ τοῦ ῥ. βουρλίξω=τρελλαίνω, καθιστῶ τινα ἔμμανῆ,
ἐξαγριῶνω (Λ. «Πρωίας» ἔνθα ἡ λ.).

³³) Λουρικωμένοι=προσδεδεμένοι, ἐκ τῆς λ. λουρί=λωρίον, ἱμάς, περὶ οὗ
ἐν Λ. «Πρωίας» ἔνθα ἡ λ.

³⁴) Ἐπὸ ταχιά καὶ ἀπὸ ταχιούτσικα (στίχ. 1448 καὶ 1496)=ἀπὸ τῆς πρωίας
(ἔκφρασις, ἰδίως ἡ πρώτη, συνήθης ἄχρι τοῦ νῦν ἐν τοῖς χωρίοις τῆς Κρήτης,
περὶ οὗ ἰδὲ καὶ Ξανθοῦ διδου, Ἐρωτόκριτον, σ. 713).

³⁵) Ταμποῦρλα· λ. ἰταλική, σημαίνουσα μικρὸν τύμπανον (στραιωτικὸν ἢ
ὀρχήστρας), περὶ οὗ ἰδὲ Λ. «Πρωίας» ἔνθα ἡ λ.

- 1270 *Μετὰ χαρᾶς ἐκίνησαν καὶ μὲ πολλὰ τραγοῦδια*
ἐφαίνετο τὸ πέλαγος σὰν κάμπος μὲ λουλούδια.
Σὰν εἶχανε τ(ὸν) ὄρισμὸν στὸν τόπον του καθένας
σπανιόλικα, βενέτικα στὴν στράταν, ποὺ πηγαιν(αν).
Μέσα στὴν μέσην ὁλονῶν εἶχασι τὸν Κολῶνναν
- 1275 *τὸν <ἀντρεῖ>ωμένον ἔβλεπαν καὶ τὸν ἑκαμαρῶναν.*

Κι' εἰς τὴν δεξιάν τους τ(ὴν) μεριὰν ἦτον ὁ γγενεράλης
μὲ τὸ σταντάρδο³⁸ τὸ χρυσὸν καὶ μὲ τιμῆς μεγάλης.
- 1280 *Ἄριστερὰ πάλ' εἶχανε τ(ὸν) Δὸν Ἀντόνι Δόρια*
ἀντάμα - ἀντάμα πηγαιναν κι ὄχι ἓνα κι ἄλλο χῶρια.
Μέρα καὶ νύκτα περπατοῦν μὲ φύλαξιν μεγάλην,
ὡσὰν τὰ κυβερνούσανε εἰς μι(ὰν) μερεὰν καὶ ἄλλη.
Τὴν ὥραν δέ<ν> ἐβλέπασι, πότε νὰ ἐσμυχθοῦσι
- 1285 *καὶ πρὸς ἐκείνους τοὺς ἐχθροὺς ὅλοι τους νὰ χυθοῦσι.*
Καλὸν καιρὸν εὐρέθηκεν κι εἰς ἓνα τόπον σῶσαν
μάλιστα ἐπὶ τὸ αὐτό, διὰ νὰ πάρουν γλῶσσαν³⁹.
Καστέλλο Ροῦζο⁴⁰ ἔδεκεῖ τ(ὸν) τὸν τόπον ὀνομάζον
εἰπήγανε τὰ κάτεργα καὶ μὲς τὸ πόρτο ῥάζουν».

IX. Ἐν τοῖς στίχ. 1448 – 1465 ὁ ποιητὴς ἀναφέρει, ὅτι οἱ ἡγέται τοῦ στόλου ἐξ ἐσφαλμένης πληροφορίας συλληφθέντων ὀθωμανῶν, ὅτι δῆθεν εἶχεν ἤδη ἐξ ὀλοκλήρου καταληφθῆ ἡ Κύπρος, ὀδηγοῦνται εἰς τὴν ἀπόφασιν νὰ ἐπανακάμψωσιν ἐκ Καστελορρίζου εἰς Κρήτην, ἔνθα ὁ ναύαρχος τοῦ Πάπα Colonna καὶ ὁ Ἰσπανὸς ναύαρχος Dogia

³⁶ *Τρούμπα* = σάλπιγξ. (βλ. Α. «Πρωίας» ἔνθα αἱ λ. *τρούμπα, τρούμπα-μαρῶνα, τρομπέτα*).

³⁷ *Πύφαρον*: λ. ἰταλική, σημαίνουσα ξύλινον ἀνευστὸν ὄργανον, εἶδος μικροῦ πλαγιαύλου. (Α. «Πρωίας» ἔνθα λ. *πίμφερο*).

³⁸ *Σταντάρδο*: ἐκ τοῦ ἰταλ. *stendardo* = σήμα, σημαία (πολεμική).

³⁹ *Διὰ νὰ πάρουν γλῶσσαν* = διὰ νὰ συλλάβωσιν αἰχμάλωτον πληροφοριοδότην, διὰ νὰ συλλέξωσι πληροφορίας περὶ τῶν ἐχθρῶν. Ἡ φράσις ἔχει τὴν αὐτὴν σημασίαν ἐν τε τῇ γαλλικῇ (*prendre langue des ennemis*) καὶ τῇ ἰταλικῇ γλώσσῃ (*prender lingua*). βλ. τὰ ὑπὸ Μανούσου Ἰ. Μανούσακα σημειωθέντα περὶ αὐτῆς ἐν περιοδ. «Κρητικὰ Χρονικά», τόμ. Α' (ἔτους 1947), σ. 574 (σημ. εἰς δ 11), ἔνθα προσθετέα καὶ τὰ ὑπὸ D. Russo ἐν *Studi storico-greco-rumane*, τόμ. II, Bucuresti 1939, σ. 467 - 469 διεξοδικότερον γραφόμενα.

⁴⁰ *Καστέλλο Ροῦζο*: ἦτοι Κόκκινον Φρούριον. *Castel Rosso ou Rozzo* = τὸ Καστελλόριζον (νῆσος τῆς Δωδεκανήσου, ἄλλως Μεγίστη), περὶ οὗ ἰδὲ Darrege, ἔνθ' ἄνωτ., σ. 165 κ. ἐξ. *Castel Rosso* ἐλέγετο καὶ ἡ Κάρυστος τῆς Εὐβοίας. (βλ. «Ἐπειρίδα Παρνασσού», Θ', σ. 16).

καταλείπουσι μόνον τὸν Ἐνετὸν ναύαρχον Γερώλυμον Τζανῆν⁴¹:

- «Λοιπὸν ἀπὸ ταχιούτσικα πολλές χαρὲς ἐκάμαν
 πῶς θὲν νὰ πολεμήσουνε σὰν εὐρεθοῦν ἀντάμα.
 1450 Πρὶν νὰ εὐγοῦν ἐχαίρονταν μὲς ἀπὸ τ(ὸν) λιμνιώνα,
 ὅπου καλλίτερην χαρὰν δὲν εἶχαν στὸν αἰῶνα.
 Ἐχαίρονταν κι ἀγάλλονταν, πρὶν τὸ πλωρῆσι λύσουν
 στοχάζοντας, λογιάζοντας πῶς πᾶν νὰ πολεμήσουν.
 Καὶ ὡς εἶδαν πῶς ἐστρέφονταν ἔχασαν τ(ὴν) χαρὰν τους
 1455 καὶ ὄρεξιν δὲν εἶχανε νὰ πιάσουν τὰ κομπιά τους.
 Ἐδε χαρὰν, ὅπου ἔχανε νὰ πᾶν νὰ πολεμήσουν,
 νὰ γλύσουν τοὺς χριστιανούς, τοὺς τούρκους νὰ φανίσουν.
 Ὅπου ἔσαν οἱ ταλαίπωροι τόσον καιρὸν κλεισμένοι
 κι ἀπὸ τ(ὸν) φόβον τῶν τουρκῶν ἦσανε τρομασμένοι.
 1460 Παρακαλοῦσαν κι ἔλεγαν πότε νὰ ξαναφάνουν
 οἱ χριστιανοὶ καὶ νὰ χυθοῦν στοὺς τούρκους κατεπάνω.
 Λοιπὸν ἡ ἀρμάδα στράφηκεν εἰς τὸ νησί τ(ῆς) Κρήτης
 γιατί ἔτσι ἠθέλησ' ὁ Θεός, πού ἔτονε κυβερνήτης.
 Καὶ ἂν ὁ Κολῶννας ἤθελε κι ὁ Δόριας νὰ πηγαῖνη,
 1465 τῆς Κύπρου τὰ καμώματα ἄλλεῶς ἤθελαν γένει»⁴².

X. Ἐν τοῖς στίχ. 1496 – 1525 ὁ ποιητὴς ἐν ἀρχῇ ἀναφέρει τὴν ἀπόσχισιν τοῦ Ἰσπανικοῦ ἀπὸ τοῦ Ἐνετικοῦ Στόλου καὶ εἶτα περιγράφει τὴν ἐπιπεσοῦσαν εἰς Κρήτην μεγάλην νόσον, ἡ ὁποία ἀπεδεκάτιζε τοὺς ναύτας καὶ τὸν λαὸν τῆς Μεγαλονήσου⁴³.

- «Λοιπὸν τ' ἀπὸ ταχιούτσικα ἡ ἀρμάτα τῶν Σπανιόλων
 μὲ βίαν περισσότατην ἐδῆγκαν ἀπὸ τ(ὸν) μῶλον.
 Κ<ι>' ἔφηνγεν γληγορώτερον ἀπὸ τὸ νησί τ(ῆς) Κρήτης
 κι ἔμεινε ἡ βενέτικη στὴν Σοῦδα μοναχὴ τῆς.
 1500 Καὶ ἀρρώστησ' ὅλος ὁ λαὸς κι' οἱ ἄρχοντες ἐκεῖνοι
 σχεδὸν ὅτι ἐκινδύνευσε κἀνεις μὴν ἀπομείνη.
 Τόσον πολλοὶ ἀπεθένασι, πού κᾶν δὲν τοὺς ἐχῶνα,
 πρᾶγμα πού δὲν ἐγίνηκε ποτὲ εἰς τὸν αἰῶνα.
 Ὡσὰν τὸ λέν δὲν ἔφθανεν ἕνας ἀπὸ τ(ὸν) ἄλλο

⁴¹) Γερώλυμος Τζανῆς· πρόκειται περὶ τοῦ Γερόλαμο Ζάννε, ναύαρχου («ἀρχιθαλασσίου», κατὰ Κυπριανὸν) τῶν Ἐνετῶν. (Βλ. Κ. Σάθια, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 135, Darrege, μν. ἐργ., σ. 81 καὶ Daru, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 217, 224 κ.ά.).

⁴²) Τὰ καμώματα ἄλλεῶς ἤθελαν γένει=τὰ πράγματα θὰ ἐλάμβανον διάφορον τροπὴν, ἄλλη θὰ ἦτο ἡ ἔκβασις τῶν πραγμάτων.

⁴³) Τοιοῦτος λοιμὸς κατὰ τὸ 1571 δὲν εἶναι γνωστός. Μήπως πρόκειται περὶ λοιμοῦ ἐν τοῖς πολεμικοῖς μόνον πλοίοις ἐντετοπισμένου;

- 1505 τὸν θάνατον ἐτρόμαξαν ἐκείνον τ(ὸν) μέγαν
 Παπᾶς καὶ δὲν τοὺς ἔφθανε κᾶν νὰ τοὺς κοινωνήσῃ
 καὶ ὁποιος ἀρῶστ' ἀδύνατον ἦτον διὰ νὰ γλύσῃ.
 Κοντολογία ἐγένηκε μεγάλη καταδίκη
 ὁ Χάρος ἐβουλήθηκε τινὰ νὰ μὴν ἀφήκῃ.
- 1510 Καὶ ὅλοι ἐφοβήθησαν καὶ ἦσαν τρομασμένοι
 ὡς κί' οἱ γεροὶ ἐκ τὸν φόβον τοὺς ἦσαν ἀποθαμμένοι.
 Καὶ ὁ γγενεράλης ἦτονε κι οἱ ἄρχοντες οἱ ἄλλοι
 ἀπὸ τὴν πίκραν τ(ὴν) πολλὴν πίκουπα⁴⁴ τὸ κεφάλι.
 Καὶ τὸ φαγί, δῶπρωγαν τοὺς φαίνετον φαρμάκι,
 1515 ὁποῦ ἐβλέπαν τὸν λαὸν 'ς τέτοιαν ἀρρωστιὰν μεγάλην.
 Τὴν στράταν ἐλογάριαζε καὶ πῶς νὰ τὴν πιάσῃ
 σὰν ἦρθε θεϊκὴ ὄργη ὅλους νὰ τοὺς χαλάσῃ.
 "Ὅτι δὲν ἀπεθένασι σαράντα τὴν ἡμέραν,
 ἀμὴ καθ' ὧραν ἐβγαίναν τριάντα μὲ τ(ὴν) τσιβιέραν⁴⁵.
- 1520 Τόσον ἦτον ὁ θάνατος, ὅτι ἐθανάτωσέ τους
 κι ἐκείνη ἢ θεϊκὴ ὄργη σὲ σύγχυσ' ἐβαλέ τους.
 Καὶ ὅλοι τοὺς ἐτρέμανε σὰν λακταρεῖ τὸ φάρι,
 μήπως καὶ πάγει ὁ Λοιζαλῆς⁴⁶ καὶ τ(ὴν) ἀρμάτα πάρη.
 Μήπως καὶ πᾶ καμι(ὰν) βολὰν⁴⁷ καὶ 'στιὰ μεγάλ' ἀνάψη
 1525 ἐκεῖ στὴν Σοῦδα, πού 'τονε, καὶ τ(ὴν) ἀρμάτα κάψη».

XI. Ἐν τοῖς στίχ. 1530 – 1549 λόγον ποιεῖται ὁ ποιητὴς περὶ τῆς προσπαθείας τοῦ ὀθωμανοῦ ναυάρχου Πιαλὲ Πασᾶ⁴⁸ νὰ καταστρέ-

⁴⁴ Πίκουπα=μπρούμυτα, τάπιστομα, ὅπερ μετὰ τῆς αὐτῆς σημασίας ἔτι καὶ σήμερον ἀπαντᾷ ἐν Ἡπείρῳ καὶ ἀλλαχοῦ.

⁴⁵ Τσιβιέρα' λ. γαλ.λική, σημαίνουσα εἶδος φορείου πρὸς μεταφορὰν ἀσθενῶν, ἢ ἄλλων ἀντικειμένων. (Λ. «Πρωίτας» ἐνθα λ.).

⁴⁶ Λοιζαλῆς ἢ ἄλλως Λοιτζαλῆς (βλ. Ἰ. Σακκελίω νος, ἐνθῦμῳσιν ἐν Πατριακῇ Βιβλιοθήκῃ, 1890, σ. 147)· ὁ ἐκ τῶν χριστιανῶν Οὐλοῦτζ - Ἀλῆς, ὁ βραδύτερον μετονομασθεὶς εἰς Κιλίτζ - Ἀλῆ (βλ. Η α m m e r, μν. ἔργ., σ. 411), «βεγλὲρ βέης» τοῦ Ἀλγερίου, ὅστις κατῶρθωσε νὰ διασωθῇ μετὰ τεσσαράκοντα πλοίων κατὰ τὴν φονικωτάτην ναυμαχίαν τῆς Ναυπάκτου, γενόμενος μετὰ ταῦτα ἀρχηγὸς τοῦ νέου μεγάλου στόλου τῶν Τούρκων. (Πρβλ. καὶ Κ. Ἀμάντο ν, Σχέσεις..., σ. 180 κ. ἐξ., D a r g u, μν. ἔργ., σ. 233 καὶ Η α m m e r, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 411 καὶ 421).

⁴⁷ Βολὰ=φορά. (βλ. Ξ α ν θ ο υ δ ῖ δ ο υ, Ἐρωτόκριτον, σ. 521).

⁴⁸ Ὁ Πιαλὲ ἢ Πιαλῆ Πασᾶς, χριστιανὸς οὐγγρος ἐξωμότης, διετέλεσε ναύαρχος τοῦ τουρκικοῦ στόλου, λαβὼν μέρος εἰς τοὺς ἀγῶνας πρὸς κατάκτησιν τῆς Μάλτας, τῆς Χίου, τῆς Χιμάρας καὶ τῆς Κύπρου. (βλ. Κ. Σάθ α, μν. ἔργ., σ. 134, ὅστις παραλαμβάνει ἐκ τοῦ βιβλίου: Ἱστορία Χρονολογικὴ τῆς γῆσου Κύπρου κλπ., Ἐνετίησι 1788, τοῦ κυρίου ἀρχιμανδρῆτου Κυπριανοῦ. Πρβλ.

ψη τὸν ἐν Σοῦδα τῆς Κρήτης εὐρισκόμενον Ἐνετικὸν Στόλον, ἦτις ὅμως ἐματαιώθη λόγῳ ἐνσκηψάσης σφοδρᾶς κακοκαιρίας :

- 1530 «Καὶ ἀπ' ἐκεῖ πάλιν ἔμαθαν τὸ πῶς εἶχε γυρίσει
ἐπίασε γνώμην καὶ βουλὴν νὰ πᾶ νὰ βιστιρίση.
Ἐδιάλεξεν ὡς ἑκατὸν κάτεργα, ποῦ τ' ἀρέσαν,
νὰ πᾶ στῆς Κρήτης τὸ νησι νὰ μπῆ στὴν Σοῦδα μέσα.
Καὶ ἔμαθε ἔτι ἄναι μοναχὴ, δίχως τ(ῆν) πονεντίνα⁴⁹,
- 1535 καὶ μόνον τὰ βενέτικα κάτεργα ἀπομείναν.
Ἐπήγαιεν ὁ Πιαλὲς μὲ γνώμην νὰ τ(ῆν) πάρη
ἀμὴ ὁ Θ(εὸς) τοῦ οὐ(ρα)νοῦ δὲν τὸδωσε τ(ῆν) χάριν.
Ἐπήγεν ὡς ἐκεῖ κοντά, ἀμὴ ἔχε τ(ὸν) ἔμποδίσει
ἄνεμος καὶ κακὸς καιρὸς κι ὀπίσω εἶχε γυρίσει.
- 1540 Τόσος ἦτον ὁ ἄνεμος μὲ τὸ πολὺ χαλάζι
μὲ βιὰ ἔσωσε στὴν Στάμπαλιν⁵⁰ καὶ μὲς τὸ πόρτο ἔράζει.
Καὶ ὀλίγον-λίγον ἔλειψε ὅλα νὰ τσακιστοῦνε
κι ἔκ τὸν πολὺ τ(ὸν) ἄνεμον ὅλα <νὰ> ποντιστοῦνε.
Ἄμῃ ἂν τῶν ἔκαμνε καιρὸς, ἢ ἀρμάτα ἔτον χαμένη
- 1545 καὶ ὡς τὰ σήμερα μεροῦ⁵¹ ἀπ' αὐτονε παρμένη.
Γιατὶ ἀνὲν καὶ πήγαινε στὴν Σοῦδα νὰ τὴν εὔρη,
δὲν θέλω πλέα νὰ διηγηθῶ, ἀμ' ὁ Θ(εὸς) ἤξεύρει.
Πολλὰ ἔθελε κακοφανῆ καὶ τ(ῆς) Χριστιανωσύνης
καὶ χῶρι τ(ῆς) Βενέτικης τῆς Ἀφεντει(ᾶς) ἐκείνης».

XII. Ἐν συνεχείᾳ ἀπὸ τοῦ στίχ. 1550–1569 ἀναφέρεται ἡ ἀναχώρησις ἐκ Κρήτης τοῦ Ἐνετοῦ ναυάρχου (γγενεράλη) μετὰ ἑβδομήκοντα ἐκ τῶν ἑκατὸν πενήκοντα πλοίων τοῦ Ἐνετικοῦ Στόλου καὶ εἶτα ἡ μετάβασις αὐτοῦ εἰς Κέρκυραν. Τὰ ὑπόλοιπα ὀγδοήκοντα πλοῖα ὑπὸ τοὺς Κανελλέτον καὶ Κορῆν παρέμειναν εἰς τὴν Κρήτην μὲ τὴν ἐντολὴν ὅπως οὗτοι ἐπιμελῶς ὀργανώσωσι στρατολογίαν καὶ ναυτολογίαν μεταξὺ τῶν κατοίκων τῆς Μεγαλονήσου καὶ τῶν περιχώρων :

1550 «Ἡ ὀ γγενεράλης ἔτι ἔκαμε, ἔμεινε μοναχὸς του

καὶ Κ. Ἀμάντου, Σχέσεις..., σ. 171 κ. ἐξ., Darrege, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 44 καὶ Hammer, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 409).

⁴⁹) Πονεντίνα=ἡ δυτικὴ, ἢ ἐκ τῆς Δύσεως (πονέντε) ἀρμάδα (στόλος). Οὕτως ἐκαλεῖτο ἰδίᾳ ὁ ἰσπανικὸς στόλος, ἢ περίφημος «ἀήτητος ἀρμάδα» τοῦ Φιλίππου Β'. Αἱ ἰσπανικαὶ γαλέραι ἦσαν τότε αἱ πλέον ἐπίφοβοι διὰ τοὺς Τούρκους.

⁵⁰) Στάμπαλιν· ἡ νῆσος Ἀστυπάλαια τῆς Δωδεκανήσου. (Βλ. Darrege, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 185 κ. ἐξ.).

⁵¹) Τὰ σήμερα μεροῦ=τὴν σήμερον ἡμέραν.

- σὰν εἶδεν, ὅτι χάνεται καὶ φθείρετ' ὁ λαὸς του.
 Ἐπ' ὄλα του τὰ κάτεργα, ποῦχε ἑκατὸν πενήντα
 ἐδιάλεξε κι ἄρμάτωσεν ἀπ' ὄλα ἐβδομηῆντα.
 Καὶ μετὰ βιάς τ' ἄρμάτωσε ἐκ τὸ κακὸν καὶ κείνα
 1555 καὶ τ' ἄλλα τ' ἀποδέλοιπα στὴν Κρήτην ἀπομείναν.
 Τὸν Κανελλέτον, τ(ὸν) Κουρῆ, γιὰ φρόνιμα κεφάλια
 στὴν Κρήτη τοὺς ἐπάργιασε⁵² νὰ κυβερνοῦνε κάλλια.
 Νὰ κάμουν ὅ,τι δύνοντ(αι) κι' ὀπόσον ἡμποροῦνε
 ἀνθρώπους νὰ μαζώξουνε ὀπόθεν κι' ἂν εὔροῦνε.
 1560 Ἐπὸ τ(ῆς) Κρήτης τὸ νησί κι' ἐκ τὰ περιχώρᾳ της
 τ(ῆς) ἀφεντείας τ(ῆς) Βενετιάς νὰ πᾶν βοήθειάν της.
 Ἐφ' ὄντις ἐπαράγγειλε πλέον δὲν ἀναμένει
 μὲ βίαν πολλὴν ἐμίσεισεν καὶ στοὺς Κορφοὺς πηγαινέι.
 Καὶ στοὺς Κορφοὺς, ποὺ πήγαινε, ἐμετακόλωσέ τους⁵³
 1565 τὸς ἄρρωστία περισσῆ, ὅτ' ἐξωλόθρευσέ τους.
 Καὶ ὡς εἶδε τέτοιον θάνατον, τέτοιον κακὸν μεγάλον,
 ἔκαμνε χρεία νὰ στραφῆ στὴν Σκλαβονιά⁵⁴ χωρὶς ἄλλον.
 Πρὶν νὰ μισέση ὀρδύνιασε τόσα πολλὰ σπητάλια⁵⁵
 νὰ κυβερνοῦν τοὺς ἀσθενεῖς σὰν πρέπ' ἀγάλι'-ἀγάλια».

XIII. Ἐν τοῖς στίχ. 1704 – 1729 περιγράφεται ἡ ἐκλογή νέου ναυ-
 ἀρχου τῶν Ἐνετῶν. Ὡς τοιοῦτος ἐκλέγεται ὁ ἐν Χανίοις τῆς Κρήτης
 εὐρισκόμενος Σ ἐ ρ Μ π α σ τ ι ᾶ Β ε ν ι ἐ ρ ι (Sebastiano Venieri), ἀνὴρ
 διακεκριμένος ἐπὶ τε μορφώσει στρατιωτικῆ ἔξαιρέτῳ καὶ μεγάλῃ πο-
 λεμικῇ δράσει⁵⁶:

- «Τότες ἡ ἐκλαμπρότατη ἡ ἀθθεντία ἡ μεγάλη
 1705 συμβούλιον ἐκάμασι νὰ κάμουν γγενεράλη.
 Καὶ νᾶρθουν ἐκ τὰ ἴφριτζια⁵⁷ αὐτοὶ ποὺ κυβερνοῦσι,

⁵²) Ἐπάργιασε· ἐκ τοῦ ἰταλ. ῥήμ. *appareggiare* = ταιριάζω, κάμνω ταίρι.
 (βλ. *S o m a v e r a* ἐν λ. *appareggiare*).

⁵³) Ἐμετακόλωσέ τους ἀντι πιθανῶς ἐμετακόλωσέ τους=ἐσημείωσεν ὑπο-
 τροπήν. (βλ. Λ. «Πρωΐας» ἐνθα λ. ὑποτροπή καὶ ὑποτροπιάζω).

⁵⁴) Σκλαβονιά· ἡ Δαλματία (*Dalmatien*), ὡς καὶ σήμερον. (βλ. *Ξ α ν θ ο υ -*
δ ῖ δ ο υ, Ἐρωτόκριτον, σ. 692).

⁵⁵) Σπητάλια καὶ σπιτάλια = νοσοκομεῖον. (βλ. Λ. «Πρωΐας» ἐνθα ἡ λ.).
 Ἡ λ. προέρχεται ἐκ τοῦ λατιν. *hospitalia*, σημαίνοντος κατ' ἀρχὰς τοὺς ξενώ-
 νας.

⁵⁶) Ὁ *Sebastiano Venieri* ὑπῆρξε περίφημος ναύαρχος τῶν Ἐνετῶν, κατα-
 ναυμαχῆσας τὸν τουρκικὸν στόλον ἐν Ναυπάκτῳ, περὶ οὗ ἰδὲ *P. M o l m e n t i*,
Sebastiano Venieri e la battaglia di Lepanto, 1899, *D a r u*, μν. ἔργ., σ. 224
 κ.ἑξ., *H a m m e r*, ἐνθ' ἀνωτ.. σ. 421 καὶ *K. Ἀ μ ᾶ ν τ ο υ*, *Σχέσεις...*, σ. 180.

⁵⁷) ἴφριτζια· ἐκ τοῦ λατιν. *officium*=ὑπηρεσία, ὑπουργία, χρέος, καθήκον:

- οἱ δώδεκα καὶ οἱ λοιποὶ ὅλοι νὰ μαζωχθοῦσι.
 Νὰ ἐρευνήσουν καὶ νὰ βροῦν ἄν(θρωπ)ον προκομμένον,
 στὲς πράξεις τὲς πολεμικῆς νὰ ξεύρουν παιδευμ(έν)ον.
- 1710 Λοιπὸν ἐσυναχθήκασι, στὸν τόπον ἐκαθήσαν
 νὰ κάμουνσι κυβερνητὴν ὅλοι κι ἀποφασίσαν.
 Εἶπε καθ' εἷς τὴν γνώμην του καὶ ἄκείνο ὅπου ξεύρει
 καὶ παρευθὸς ἐκάμασι τ(ὸν) Σὲρ Μπαστιὰ Βενιέρι.
 Ἐκεῖνος τότε εὐρίσκετον ἔξω ἀπὸ τ(ὴν) Βενετιάν,
 1715 μακρὰ στής Κρήτης τὸ νησί, πρόπια⁵⁸ μέσ' τὰ Χανία.
 Καὶ στέλλουσι του τὲς γραφῆς καὶ πᾶσαν ἐξουσί(αν)
 καὶ ὅλα τὰ καπίτουλα, ἀπὸ τ(ὴν) Βενετιάν.
 Καὶ γράφουν του τὸ στάδος⁵⁹ τοὺς καλὰ νὰ τὸ φυλάγῃ
 ἐμπιστευμένα καὶ καλὰ, ὅπου καὶ ἂν ὑπάγῃ.
- 1720 Γράφουν του πῶς θέλει <νὰ> σμιχθῆ κι' αὐτὸν τ(ὸν) Δὸν
 [Τζοὺά ν ν η⁶⁰
 καὶ τίποτες χωρὶς αὐτὸν νὰ μὴ μπορῆ νὰ κάμνῃ.
 Οὐδένας ἐκ τ(ὸν) ἄλλοι, ἂν δὲν συμβουλευθοῦσι,
 μὲ ὅλον τὸ συμβούλιον καλὰ νὰ διδαχθοῦσι.
 Καὶ σὰν ἀποφασίσανε, μιᾶ βουλῆ καὶ γνώμῃ,
 1725 σὰν λέγουν τὰ καπίτουλα, πὸν γράφησαν στήν Ῥώμ(ην).
 Καὶ σὰν ἀποφασίσουνε ἀλλέως νὰ μὴν κάμουν
 καθὼς εἶναι αἱ ὀρθονιές, ἐγγράφως νὰ τὰ βάνουν.
 Καὶ τοῦτο ἐκ τὴν Βενετιάν ἔτσι τοῦ τὸ μνηῶσαν,
 τιμὴν καὶ πλοῦτον περισσὸν ἐκεῖ τοῦ προβοδῆσαν⁶¹».

XIV. Ἀκολουθῶς ἐν τοῖς στίχ. 1730–1753 ὁ ποιητὴς ἀναφέρει τὴν ἀποστολὴν τῶν Πιέρρο Λέοντα καὶ Τζᾶν Κουρνάρι εἰς Κρήτην μὲ σκοπὸν ν' ἀναγγείλωσιν εἰς τὸν Venierì τὴν ἐκλογὴν αὐτοῦ ὡς ναυάρχου (γγενεράλη) τῶν Ἑνετῶν. Οὗτος, δεχθεὶς τοὺς ἀπε-

⁵⁸) Πρόπια· ἐκ τοῦ λατιν. proprie=ἰδίᾳ, κυρίως, κατ' ἐξοχὴν καὶ ἐνταῦθα ἀκριβῶς.

⁵⁹) Στάδος· ἐκ τοῦ λατιν. status=στάσις, κατάστασις, πολιτεύμα, θέσις, τόπος, ἔξ οὗ καὶ ὁ ὄρος status quo.

⁶⁰) Πρόκειται περὶ τοῦ Don Juan τοῦ Ἀυστριακοῦ, ὅστις ἐχρημάτισεν ἀρχηγὸς τοῦ συμμαχικοῦ στόλου κατὰ τὴν ναυμαχίαν τῆς Ναυπάκτου. Ἦτο νόθος υἱὸς τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας Καρόλου τοῦ Ε' καὶ ἀδελφὸς τοῦ βασιλέως τῆς Ἰσπανίας Φιλίππου τοῦ Β'. Τοῦτου ἄγαλμα εἶχε σχεδιάσει ὁ πολὺς Tiziano. (βλ. μετὰξὺ ἄλλων καὶ F. Hartlaub, Don Juan d' Austria und die Schlacht bei Lepanto, 1940, D a r u, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 226 κ. ἐξ., M.E.E. τόμ. Θ', σ. 491–492 καὶ K. Ἀμάτω, Σχέσεις..., σ. 180).

⁶¹) Προβοδῆσαν· ἐκ τοῦ ἰταλ. provvedere = πορίζω, χορηγῶ, προμηθεύω.

σταλμένους τῆς Ἑνετίας καὶ ἀκούσας παρ' αὐτῶν τὰ τῆς ἐκλογῆς, ἀποδέχεται τὸν διορισμὸν καὶ ὑπισχνεῖται, κατὰ τὰ εἰωθότα, τὰ δέοντα:

- 1730 «Τὸν μισὲρ Πιέρρο Λέοντα καὶ μισὲρ Τζᾶν Κουρνάρι
τὸν ἔστειλαν μὲ τὲς γραφῆς κι' ἀπόκρισιν νὰ πάρη.
Καὶ δέκα ἡμέρες δώδεκα τὰ κάτεργα ᾗ ποσῶσαν
ἐκεῖ στὴν Κρήτην ἔσωσαν καὶ τ(ές) γραφῆς ἐδῶσαν.
᾽Ὡς εἶδε τὰ γινόμενα καὶ ᾗ μαθε πᾶσα πρᾶγμα,
- 1735 πῶς τὸν κρατοῦν γι<ᾶ> φρόνιμον κι' ἀφέντ(ην) τ(ὸν) ἐκάμαν.
᾽Εχάρηκέ το δυνατά, πολλὰ εὐχαριστήθη
κι ὀμπρός εἰς ὄλον τ(ὸν) λαὸν ἐστάθη καὶ διηγῆθη.
Εἶπε· Για τ(ὴν) π(ατ)ρίδα μου εἶμαί ᾽τοιμος νὰ δράμω
εἰς ὄλα τὰ χρειαζόμενα, ἀλλέως νὰ μὴν κάμω.
- 1740 Τὸ ἔχει μου⁶² καὶ τ(ὴν) ζωὴν ποσῶς νὰ μὴν ψηφήσω
μετὰ χαρᾶς τὸ αἷμα μου ὡσὰν νερόν νὰ χύσω.
᾽Αν ἦτον μπορεζάμενον, βάνω καὶ τ(ὴν) ψυχὴν μου,
ἀμ' ὄχι μοναχὸς ἐγώ, ἀμὴ κι' οἱ ἐδικοί μου.
᾽Αλλον δὲν λέγω μόν' νὰ ἰδοῦν πῶς θέλω τοὺς δουλεύσει
- 1745 καὶ τότες πλέον καλλίτερα μοῦ θέλουσι πιστεύσει.
Καὶ νὰ μοῦ δώση ὁ Θε(ὸς) χάριν καὶ νὰ σμιχθοῦμεν
μ' αὐτὸν τ(ὸν) Πιαλὲ Πατιᾶ καὶ νὰ ᾽νακατωθοῦμ(εν).
᾽Ἐτσι ᾽ναι μὲν ᾗ γνώμη μου, μὰ ἄλοι του ὀποῦ χάσει
καὶ ἄς σμιχθοῦμεν τάζω σας καὶ θέλωμ(εν) γελάσει.
- 1750 ᾽Η δὲν ὑπᾶ στὴν πόλι αὐτός, ᾗ ᾽γὼ εἰς τὴν Βενετιαν
ἔτσ' ἔχω ἐλπίδες στὸν Χριστὸν καὶ εἰς τὴν Παναγίαν.
᾽Η πίνω το τὸ αἷμά του, μόν' νὰ βρεθῆ ὀμπρός μου
ἔτσι θαρρῶ εἰς τ(ὸν) Χριστὸν νὰ γένη στὸν καιρὸν μου».

XV. Πρὸς τοῦτοις ἐν τοῖς στίχ. 1760–1783 τοῦ ποιήματος ἀναφέρεται, ὅτι ὁ Sebastiano Venier ἐδρίζει ὡς τόπον συγκεντρώσεως τοῦ Συμμαχικοῦ Στόλου τῶν χριστιανῶν τὴν Κέρκυραν, ἐνθα ἐγκαθίσταται, ἀφ' οὗ ἐξέδωκε διαταγὰς πρὸς τοὺς ἐν Κρήτη Κανελλέτον καὶ Κουρῆν:

- 1760 «Τὸν Κανελλέτον, τὸν Κουρῆ, μὰ μέραν ἔκραξέ τους
πολλὰ - πολλὰ γιὰ τὸν Θεὸν ἐπαρακάλεσέ τους.
Νὰ προῖδοῦν ὀγλήγορα, καὶ ὡσὰν ἄρματώσουν,
νάρθοῦν τὸ γληγορῶτερον καὶ στοὺς Κορφοὺς νὰ σώσουν.
Γιατ' ἔτσι ᾽τον ᾗ ὀρθονιὰ ὄσον νάρματωθοῦσι,
- 1765 χοντρά λιγνὰ εἰς τοὺς Κορφοὺς ὄλα νὰ μαζωχθοῦσι.

⁶²) Τὸ ἔχει μου=ᾶ κέκτημαι, ἢ περιουσία μου.

- Τὰ κρητικά, ζακυνθινὰ κί' ἐκ τὴν Κεφαλλονίαν
καὶ τ' ἄλλα, ὅπ' ἀρμάτωσαν ἀπὸ τὴν Σκλαβονί(αν).
Τοῦ Σπάνια καὶ τ(ῆς) Γένουβας, ὅλα λοιπὸν νάρθοῦνε
κι εἰς τοὺς Κορφοὺς νὰ μαζωχθοῦν, γιὰ νὰ συμβουλευθοῦνε.*
- 1770 *Μάλιστα λέγω κί' οἱ Κορφοὶ κί' ἐκεῖνοι νάρματώσουν,
ὡσάν ἔταξαν τέσσαρα καὶ ἀφεντιᾶς νὰ δώσουν.
Ἐτοῦτην τὴν παραγγολὴν τῶν δυὸ εἶχε ἀφήσει,
ὁ γγενεράλης στὸ νησί τῆς Κρήτης πρὶν κινήση.
Ἀφ' ὄντις ἐπαράγγειλε νὰ κάμουν πᾶσα πράγμα,
1775 ἀπὸ τὴν Κρήτην μίσεισε πάραυτα ἐν τῷ ἄμα.
Καὶ παίρνει πέντε κάτεργα καὶ στοὺς Κορφοὺς πηγαίνει,
τὸν Δὸν Τζουάννη καρτερεῖ, τ(ὸν) Δόρια ἀνημένει.
Καὶ καρτερωῦντας τ(ὸν) καιρὸν πολὺν τ(ὸν) Δὸν Τζουάννη,
ὁ γγενεράλης μοναχὸς δὲν εἶχε τί νὰ κάμη.*
- 1780 *Καὶ πέρασε πολὺς καιρὸς, ὅπου τὸν ἐκαρτέρει,
σχεδὸν ὅτι νὰ πέρασεν ὅλον τὸ καλοκαίρι.
Ἐδάγκανε τὰ χέρια του τὸ πῶς δὲν ξαναφαίνει,
γιὰ νὰ βαλθῆ νὰ τοιμασθῆ νὰ ἰδῆ τ' ἔχει νὰ γένη».*

XVI. Μεταξὺ τῶν στίχ. 2462 – 2475 τοῦ ἐν λόγῳ ποιήματος ὡσαύτως ἀναφέρεται, ὅτι εἰς τὴν μεγάλην ναυμαχίαν τῆς 7 καὶ τῆς 8 Ὀκτωβρίου 1571 παρὰ τὴν Ναύπακτον (Lepanto), καθ' ἣν ὑπέστη ἀληθῆ πανωλεθρίαν ὁ τουρκικὸς στόλος, ἰδιαιτέρως διέπρεψεν ὁ Sebastiano Venieri καὶ ὅτι κρητικὸν πλοῖον⁶³ ἐπέφερε καιρῖον πλῆγμα κατὰ τῆς τουρκικῆς ναυαρχίδος:

- «Ἀπάνω κάτω ἔτρεχε κι ὄλος ἀνάγκαζέ τους
νὰ πολεμοῦνε πρόθυμα μὲ τὸ στασιὸ 'κανέ τους.
Ἀμὴ πολλά-πολλά ἔτη τοῦ σερ Μπαστιὰ Βινιέρι,
2465 πῶκαμε σὰν ὁ Ἀχιλλεύς, ποὺ κάθε εἰς τὸ ξεῦρε.
Ποῦχε κτυπήσει τοῦ Πασιᾶ μὲ μιὰ χοντροῦ μπυργέρα⁶⁴
κι εὐθὺς τὰ τουλουπάνια⁶⁵ τους ἐπῆγαν στὸν ἄερα.
Καὶ μεταδευτερώνει τον μ' ἓνα χοντροῦ μοσκέτο⁶⁶*

⁶³ Μήπως πρόκειται περὶ τῆς ἐνετικῆς γαλέρας, ἣν διηύθυνεν ὁ κρητῆς Ἄνδρέας Καλλέργης; (Πρβλ. καὶ D a g u, μνημ. ἔργ., σ. 232).

⁶⁴ Μπυργέρα: ἴσως ἐκ τοῦ ἰταλ. *pirope*=μοχλός, ὀπίτρον, ἔμβολον.

⁶⁵ Τουλουπάνια: ἐκ τοῦ περσ. *τουρμπάνι*, δι' οὗ δηλοῦται εἶδος λεπτοῦ βαμβακεροῦ ὑφάσματος καὶ συνεκδοχικῶς τὸ λεπτὸν ὑφασμα, δι' οὗ περιτυλίσσονται οἱ μουσουλμᾶνοι τὴν κεφαλὴν, κοινῶς σαρίκι. (Βλ. Α. «Πρωῖας» ἔνθα αἱ λέξ. *τουλουπάνι* καὶ *τουρμπάνι*).

⁶⁶ Μοσκέτο: λ. ἰταλική, σημαίνουσα εἶδος παλαιοῦ ἐμπροσθογεμοῦς ὄπλου. (Βλ. Α. «Πρωῖας» ἔνθα ἡ λ. *μουσκέτο*).

- τὴν <μ>πάρορα⁶⁷ τῶριξε τ(ῆ)ν) μιὰ κι' ἔπесе τὸ τριγγέτο⁶⁸.
 2470 Ἄπ' ἐκ' ἡρθ' ἓνα κρητικόν, ἐκ τ(ῆ)ν) μεριὰν τὴν ἄλλην,
 κι' εἰς τὸ κατάρτι τῶδωσε μιὰ βιστιριὰ μεγάλη.
 Εἶτα τοῦρθε μιὰ λουμπαρδιά⁶⁹ καὶ μέσα ἔχε χωνεύσει
 πῶς νὰ τὸ εἰπῶ δὲν ἤμπορῶ, καθ' ἓνας νὰ πιστεύση.
 Ρουθοῦνι δὲν ἀπόμεινεν, ὅλους τοὺς εἶχε πάρει
 2475 ἐκ τοῦ Πασαῖα τὸ κάτεργον δὲν ἔμεινε ποδάρι».

XVII. Ἐν τέλει ἐν τοῖς στίχ. 3166–3171 τοῦ ὑπ' ἐξέτασιν θρήνου ὁ Σουλτᾶνος εἰς συμβούλιον μετὰ τῶν ἀξιωματοῦχων τοῦ Κράτους, κατὰ τὸ ὁποῖον ἡ συζήτησις περιστρέφεται περὶ τὸν τρόπον τῆς εἰρηνεύσεως πρὸς τοὺς Ἐνετούς, παρίσταται νὰ θέτῃ ὡς ὄρον τὴν παράδοσιν εἰς αὐτὸν τῆς Κρήτης ἢ τῆς Κερκύρας, αἱ ὁποῖαι, ὡς γνωστόν, εὐρίσκοντο ὑπὸ ἐνετικὴν κατοχὴν:

- «Δὲν ἔχω χρεῖα νὰ πάρω ἔγω φλωριά χρονσᾶ καὶ δῶρα,
 μόν' τάχα ἂν μοῦ δίδασι καμ<μ>ιά μεγάλη χώρα.
 Τὴν Κρήτην ἢ κἂν τοὺς Κορφοὺς, μιὰ μόνο νὰ μου δώσουν
 κι' ἀρμάδα ἢ ἄλλο τίποτες δὲν θέλω νὰ πληρώσουν.
 3170 Ἄς ἔρθ' ὁ μπασαδῶρός⁷⁰ του ἐδῶ νὰ τοῦ συντόχῳ
 νὰ τοῦ γυρεύσω τοὺς Κορφοὺς καὶ μπόρει νὰ πιτύχῳ».

Ταῦτα παραδίδει εἰς ἡμᾶς περὶ τῆς Κρήτης τὸ ἀνεκδοτόν ὡς ἄνω ἐπικὸν ποίημα περὶ τῆς ἀλώσεως τῆς Κύπρου ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν κατὰ τὸ 1571, ἣτις ἐπέπρωτο ἄχρι τοῦ νῦν θλιβερὰς νὰ ἔχη τὰς συνεπείας ἐπὶ τῆς πολυπαθοῦς διὰ τῶν αἰῶνων ἑλληνικῆς Μεγαλονήσου. Οἱ Μουσουλμᾶνοι τοῦ θρήνου, βαίνοντες ἐπὶ τὰ ἴχνη τῶν ὁμοθρήσκων αὐτοῖς Σαρακηνῶν, μετὰ τὴν κατάκτησιν τῆς Κύπρου ἔστρεψαν τὴν προσοχὴν καὶ τὴν δραστηριότητα πρὸς τὴν ἡμετέραν ἔνδοξον γενέτειραν. Μετὰ ἑκατονταετίαν δὲ περίπου (1669) καὶ κατόπιν πολυετῶν ἐπιχειρήσεων ἐπέτυχον νὰ προσδέσωσι καὶ αὐθις αὐτὴν διὰ νέων ἐπωδύνων τῆς δουλείας ἀλύσεων, ἃς ἀφειδῶς ἐναντίον τοῦ Πολιτισμοῦ εἶχε παλαιότερον χαλκεύσει ὁ ὄνειροπόλος ἔμπορος τῆς Ἀραβίας καὶ «τῆς Ἄγαρ ἀπόγονος» καὶ τὰς ὁποίας τῷ 961 μ. Χ. εἶχε κατορθώσει

⁶⁷) Μπάρορα· λ. ἰταλική, σημαίνουσα μοχλὸν θύρας, ἄλλως ἀμπάρα. (Βλ. Λ. «Πρωίας» ἔνθα αἱ λ. μπάρορα καὶ ἀμπάρα).

⁶⁸) Τριγγέτο· ὑποκορ. τοῦ ἰταλ. τρίγκος = τὸ ἀκάτιον ἰστίου πλοίου. (Βλ. Λ. «Πρωίας» ἔνθα ἡ λ. τρίγκος).

⁶⁹) Λουμπαρδιά=πυροβολισμός, κανονιοβολισμός. (Βλ. S o m a v e r a ἔνθα ἡ λ.).

⁷⁰) Μπασαδῶρος· ἐκ τοῦ ἰταλ. ambasciatore=ἄγγελιοφόρος, πρέσβυς, πρεσβευτής.

ἐν Κρήτῃ νὰ θραύσῃ ὁ μέγας στρατηλάτης καὶ θεόπεμπτος ἐλευθερω-
τῆς ἡμῶν Νικηφόρος ὁ Φωκάς, ὃν ὅλως ἐπαξίως διὰ λαμπροῦ ἑορτα-
σμοῦ καὶ ἱερῶν μνημοσύνων ἰδιαζόντως ἐτίμησε τὸ παρὸν Α΄ Διεθνὲς
Κρητολογικὸν Συνέδριον.

ΣΥΖΗΤΗΣΙΣ

- Α. Φυτράκης:* Θὰ μᾶς ἐπιτρέψῃ ὁ κ. Ἀρχιμανδρίτης νὰ τὸν συγχαρῶμεν διὰ τὴν ἰδέαν τῆς δημοσιεύσεως ἐνὸς ποιήματος ἀναφερομένου εἰς ἐποχὴν, τὴν ὁποίαν δὲν γνωρίζομεν καὶ τόσον καλὰ καὶ τὴν ὁποίαν ἴσως διαφωτιστὴν ἢ περαιτέρω μελέτῃ αὐτοῦ τοῦ ποιήματος.
- Μ. Ι. Μανούσακας:* Ὁ κ. Τζεδάκης εἶναι ἀξίως συγχαρητηρίων γι' αὐτὴν τὴν ἀνακάλυψιν. Ὅπως μοῦ εἶχε πεῖ σὲ συνομιλία μας πρὸ δύο ἢ τριῶν ἐτῶν, ἐβεβαιώθηκε πὼς ὁ κώδικας πὸν ἀνακάλυψε δὲν εἶναι καταγεγραμμένος στὸν κατάλογο τοῦ Βενεσεῖς. Πρόκειται, λοιπόν, γιὰ ἓνα ἄγνωστο κώδικα καὶ αὐτὸ εἶναι ἐνδιαφέρον. Τώρα οἱ εἰδήσεις, πὸν περιέχει αὐτὸ τὸ ποίημα γιὰ τὴν Κρήτην, νομίζω πὼς ἱστορικῶς δὲν μποροῦμε νὰ ποῦμε πὼς εἶναι πολὺ σημαντικῆς. Ἀλλὰ αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ τὸ ποίημα ἀπὸ γλωσσικῆς ἀπόψεως φαίνεται νὰ εἶναι σημαντικό, ἂν μάλιστα τοποθετηθῇ χρονολογικῶς, ὅπως ὑποθέτει ὁ κ. Τζεδάκης, στὴν ἐποχὴ τῆς ἀκμῆς τῆς κρητικῆς λογοτεχνίας, δηλαδὴ στὸ πρῶτο ἡμισυ τοῦ 17ου αἰῶνα. Λέτε νὰ εἶναι κρητικόν;
- Θ. Τζεδάκης:* Μᾶλλον. Δὲν ἔχω καταλήξει ἀκόμη εἰς συμπεράσματα, ἐπειδὴ δὲν μοῦ ἐδόθη ἢ εὐκαιρία νὰ κάμω τὴν παραβολὴν μὲ ἄλλα κείμενα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Πάντως ἔχει πολλὰς κρητικὰς ἐκφράσεις, αἱ ὁποῖα οὐδαμοῦ ἀλλαγῶ ἀπαντῶνται.
- Μ. Ι. Μανούσακας:* Ἐπειδὴ εἶναι δημῶδες, ὅπωςδήποτε, ἀπὸ τὰ λίγα πὸν πρὸ ὀλίγον ἐδιαβάσατε καὶ πὸν ἐθυμοῦμαι, ὅταν μοῦ τὸ ἐδείξατε, ἢ γλωσσικῆ του ἀξία εἶναι ἀναμφισβήτητη. Μένει ἢ φιλολογικῆ. Ἡ φιλολογικῆ δὲν ξέρω ἂν εἶναι μεγάλη.
- Θ. Τζεδάκης:* Νὰ σᾶς εἶπω. Μοῦ φαίνεται, ὅτι ἔχει κάποιαν σημασίαν. Δὲν εἶχα τὸν χρόνον νὰ σᾶς ἀναγνώσω τὴν περιγραφὴν τῆς ἐκκινήσεως τοῦ στόλου, ὅπου ἠθέλετε ἰδῆ, ὅτι ὁ ποιητὴς μας κάμνει ἐκεῖ παρομοιώσεις, ἔχει εἰκόνας πολλὰς, ἀναβάσεις καὶ καταβάσεις. Πάντως ἴσταται εἰς ὑψηλότερον, ἄς εἴπωμεν, ἐπίπεδον ἀπ' ὅ,τι ὁ Μποννιαλῆς.
- Μ. Ι. Μανούσακας:* Βέβαια, χωρὶς νὰ τὸ διαβάσω, δὲν μπορῶ νὰ κρίνω. Μένει τώρα τὸ ζήτημα τῆς ἱστορικῆς του ἀξίας. Καθὼς θυμοῦμαι ἀπὸ τὰ ἀποσπάσματα, πὸν ἀνέγνωσε ὁ κ. Τζεδάκης, τὸ ποίημα περιγράφει λεπτομερέστατα ὅλα τὰ γεγονότα, μὲ χρονολογικὴ ἀκρίβεια. Διερωτᾶται κανεὶς ἂν αὐτὰ τὰ πράγματα τὰ εἶδε μόνος του ὁ ποιητὴς ἢ μήπως εἶναι γνωστὰ ἀπ' ἄλλου. Ἄν τὰ εἶδε μόνος του, τότε εἶναι σπουδαιότατο τὸ εἶδημα τοῦ κ. Τζεδάκη. Πάντως ὁμως, προτοῦ πεισθοῦμε γι' αὐτό, θὰ πρέπει νὰ κάμωμε μία ἔρευνα καὶ νὰ δοῦμε μήπως ὁ ποιητὴς αὐτὸς δὲν κάνει τίποτε ἄλλο παρὰ νὰ ἀντιγράψῃ ἢ νὰ στιχοθερῇ καμμιά μονογραφία ἀπὸ τίς πολλὰς πὸν ἔχομε τότε γιὰ τὸ γεγονὸς αὐτό. Εἶχα ὑποδείξει, ἂν δὲν ἀπατώμαι, σχετικὴ βιβλιογραφία στὸν κ. Τζεδάκη τότε γιὰ

νὰ ἐρευνήσῃ τὸ ζήτημα. Ἐδῶ εἶναι βέβαια δύσκολο ἀπὸ τὸ Ἡράκλειο νὰ τὸ ἐρευνήσῃ, ἀλλὰ τοῦ εἶχα ὑποδείξει καὶ τὸ ποίημα τοῦ Σολομῶντος Ροδινοῦ, γιὰ τὸ ὁποῖο μίλησε ὁ συνάδελφος κ. Χατζηγάλης καὶ ἤθελα νὰ ἐρωτήσω, ἐὰν κατέληξε σὲ κανένα συμπέρασμα.

Θ. Τζεδάκης: *Ναί. Τὰς πηγὰς τὰς ἐπρομηθεύθην καὶ τὰς ἔχω, ἀλλὰ δὲν μοῦ ἐδόθη ὁ χρόνος νὰ μελετήσω τὸ ποίημα ἐξ ἐπόψεως ἱστορικῆς καὶ συγκριτικῆς.*

Μ. Ι. Μανούσκακας: *Ἐπομένως τὸ ζήτημα μένει ἀνοικτὸ καὶ εὔχομαι στὸν κ. Ἀρχιμανδρίτη νὰ μᾶς δώσῃ τὴν ἔκδοσιν, νὰ περατώσῃ τὴν ἱστορικὴ καὶ τὴ συγκριτικὴ του ἐργασία, ὥστε νὰ καταλήξωμε σὲ θετικὰ συμπεράσματα.*

Ν. Β. Τωμαδάκης: *Κύριε Πρόεδρε, ἐγώ, λόγῳ δικαιολογημένης καθυστέρησεως εἰς τὸ νὰ προσέλθω, δὲν ἔχω ἀκούσει τὴν ἀνακοίνωσιν. Εἶμαι ὁμως ἐν γνώσει τῆς ὑποθέσεως αὐτῆς, διότι καὶ εἰς ἐμὲ ἔδειξε ἀποσπάσματα ὁ ἀρχιμανδρίτης κ. Τζεδάκης. Θέλω νὰ εἶπω μόνον δύο πράγματα. Πρῶτον ὅτι ἐκφράζω τὴν χαρὰν μου διότι εἰς νέος στρατιώτης τῆς Κρητικῆς Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας ἐντάσσεται εἰς τὴν τάξιν τῶν λογίων ἱερωμένων, διότι ἔχομεν μακρὰν παράδοσιν συνεχιζομένην καὶ ἀπὸ τούσ σημερινούς ἀρχιερεῖς, καὶ εὔχομαι νὰ συνεχίσῃ τὸ ἔργον τῶν πρὸ αὐτοῦ ἱερωμένων εἰς τὸ πεδῖον αὐτὸ μετὰ ζήλου καὶ ἐπιτυχίας ὁ νέος ἐρευνητής. Τὸ δεύτερον εἶναι ὅτι εὔχομαι ἐπίσης ἢ Ἐταιρία Κρητικῶν Ἱστορικῶν Μελετῶν νὰ ἐπωφεληθῇ τῆς ὑπάρξεως μικροταινῶν τοῦ Σινᾶ καὶ νὰ ἐφοδιασθῇ μὲ ὅ,τι ἀφορᾷ εἰς τὴν Κρήτην, τὸ ὁποῖον θὰ πρέπει νὰ εἶναι προγευρον ἐδῶ εἰς τὴν συλλογὴν τῆς.*